

Валентина Іванівна Мусієнко-Репська,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Одеська державна музична академія ім. А. В. Нежданової,
вул. Новосельського 63, м. Одеса, Україна

ВИХОВАННЯ ПОЧУТТІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ К. Д. УШИНСЬКОГО

В статті позиціоновано вчення К. Д. Ушинського щодо його психолого-педагогічних поглядів на розвиток емоційно-почуттєвої сфери особистості в процесі навчально-виховної роботи з тими, кого навчають і виховують вихователі і вчителі. Схарактеризовано погляди вченого на розвиток інтелектуальних, моральних, естетичних почуттів, створення ситуацій успіху, використання позитивно-емоційного чинника у виховній роботі.

Ключові слова: К. Д. Ушинський, педагог, учений, психологічне підґрунтя; моральні, інтелектуальні, естетичні почуття; національне виховання, вихователі, вчителі.

У педагогічній спадщині К. Д. Ушинського чільне місце посідає проблема виховання почуттів. Ушинському були притаманні глибокі знання з філософії, психології і історії, мови і літератури та теорії педагогіки, саме тому в його педагогічній спадщині прослідковується в усіх його теоретичних і методичних працях глибоке як методологічне (філософське), так і психологічне підґрунтя. У зверненні до педагогів Ушинський закликав їх вивчати психологію та психологічні особливості тих, кого навчають. Педагог писав: «Вивчайте закони психічних явищ, якими ви хочете керувати, і робіть, керуючись цими законами і тими обставинами, в яких ви хочете їх застосувати... Ми радимо педагогам вивчати якомога пильніше фізичну і душевну природу людини взагалі, вивчати своїх вихованців і обставини, що їх оточують, вивчати історію різних педагогічних заходів, які не завжди можуть спасти на думку, виробити собі чітку позитивну мету виховання і неухильно простувати до досягнення цієї мети, керуючись набутими знаннями і своєю власною розсудливістю». [6, с.48-50]

Видатний педагог порівнював педагогічну науку з філософією і психологією. За його словами, педагогіка «наука філософська і вимагає єдності ідей» [6, с.25]. На думку вченого, педагогіка, що позбавлена філософсько-педагогічного підґрунтя, подібна архітектору, який, «закладаючи нову будівлю, не зумів би відповісти вам на запитання, що він хоче будувати...» [6, с.25].

Зазначимо, що психологічна спадщина К. Д. Ушинського містить методичні поради щодо розвитку в тих, кого навчають, мислення, пам'яті, уваги, волі, емоцій і почуттів (естетичних, моральних, патріотичних).

Стрижнем виховної системи, за К. Д. Ушинським, є виховання: патріотичних (любові до Батьківщини), гуманних, моральних, естетичних почуттів. Водночас педагог зазначав, що виховати почуття можуть тільки «підготовлені» вихователі, які спроможні спрямувати виховний процес у навчальному закладі (чи батьки в сім'ї) у потрібному напрямі.

На глибоке переконання вченого, виховний процес навчального закладу повинен бути спрямований на перевиховання, подолання у дітей і

молоді негативних рис характеру, звичок і поведінки і виховання моральних почуттів справедливості і добра, любові і поваги до інших, до рідного краю. За його словами, «виховання повинно просвітити свідомість людини, щоб перед її очима лежав ясний шлях добра, любові до людей, до народу?» [4, с. 105].

Немає такого серця, в якому не було б безкорисливих добрих поривань, і завдання виховання, зазначає К. Д. Ушинський, знайти їх і відповідно спрямувати. Ці поривання пов'язані з любов'ю до свого народу і своєї Батьківщини, і ця любов «дає вихованню надійний ключ до серця людини і могутню опору для боротьби з її поганими природними, особистими, сімейними і родовими нахилами» [4, с.106].

За словами дослідника спадщини К. Д. Ушинського, в характері кожної людини педагог вбачав два елементи: природний і духовний, тобто такий, що формується під впливом виховання, ці елементи не ізольовані один від одного, а взаємопов'язані [3, с.92]. К. Д. Ушинський уважав, що тільки виховання може розвинути духовний аспект людини, змінити характер, напрям мислення, спосіб дій людини, звички набуті в житті, її інтелектуальні і моральні почуття [4, с.101].

Засобами виховання почуттів, за Ушинським, є рідна мова, народна творчість і художня література. «Мова народу – писав він, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя» [7, с. 183].

На погляд К. Д. Ушинського, в мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина, в ній перетворюється творчою силою народного духу в думку, в картину і звук, і небо вітчизни, її повітря, поля, гори і долини, її ліси й річки – весь той глибокий, повний думки і почуттів голос рідної природи, який виявляється в рідній пісні, в устах народних поетів. «У світлих, прозорих глибинах народної мови» відбивається не лише природа рідної країни, а й уся «історія духовного життя народу». Саме в мові К. Д. Ушинський вбачав тісний зв'язок між минулими, сучасними і майбутніми поколіннями. Покоління народу проходять одне за одним, а результати їхнього життя залишаються в мові. В скарбницю рідного слова складають вони плоди глибоких сердечних

рухів, плоди історичних подій, вірування сліди пережитого горя і радощів. Саме тому, за словами К. Д. Ушинського, мова є найміцнішим зв'язком, що поєднує різні покоління в одне велике історичне живе ціле. Мова і народ нерозлучні, коли зникає народна мова – зикає і народ. «Поки жива мова народна в устах народу, до того часу живий і народ. Відберіть у народу все – і він все може повернути; але відберіть мову, і він ніколи більше вже не створить її; нову батьківщину, навіть, може створити народ, але мови – ніколи: вимерла мова в устах народу – вмер і народ» [7, с. 184].

К. Д. Ушинський відводив важливе місце мові у вихованні почуттів людини, вважав, що в мові сховані величезні духовні цінності і невичерпні можливості розвитку інтелектуальних, патріотичних і естетичних почуттів. Мова, за Ушинським, є формою вияву життя і духу, а для розвитку розуму важлива не лише її логічна побудова, але ще більш важливі ті ідеї і почуття, що в ній відбиваються. К. Д. Ушинський був переконаний, що очоловати гуманну освіту повинна рідна мова. Вчений наголошував на тому, що розкриваючи дитині багатство рідного слова, ми розкриваємо їй «багатство її власної душі», а вивченням рідного слова вводимо малюка в «дух народу», в те єдине живе джерело, з якого б'є усіяка поезія. В слові, в мові сховані всі сподівання народу, в ній передається його мудрість, що збагачує і виховує всі наступні покоління.

На думку К. Д. Ушинського, дитина в 5-6 років вже жваво і правильно розмовляє своєю рідною мовою, а засвоїти її дитині допомагає чуття мови, «дар слова». Засвоєння рідної мови – це процес соціалізації дитини, розвитку її пізнавальних здібностей: «Засвоюючи рідну мову, дитина засвоює не самі тільки слова, їх комбінації та видозміни, але й безліч понять, поглядів на речі, велику кількість думок, почуттів, художніх образів, логіку і філософію мови, і засвоює легко й швидко, за два-три роки стільки, що й половини того не може засвоїти за двадцять років старанного й методичного навчання. Такий цей великий народний педагог – рідне слово!» [7, с.185].

Ці погляди К. Д. Ушинського щодо значення рідної мови у вихованні та навчанні дітей мають виключну педагогічну цінність у сучасних умовах відродження національної освіти, вихованні громадських і патріотичних почуттів, що будується на засадах використання рідної мови, кращих надбань національної культури в педагогічному процесі.

У період відродження національної культури, національних традицій особливо актуальними є ідеї К. Д. Ушинського про роль і місце творів усної народної творчості у вихованні почуттів у дітей. Казки, загадки, прислів'я, приказки вчений рекомендував широко використовувати для проведення бесід і оповідань. Казки він називав «першими і блискучими спробами народної педагогіки», вважав, що ніхто не може змагатися з педагогічним генієм народу і ставив казку вище всіх

оповідань, написаних для дітей освіченою літературою. [7, с. 245].

Значення малих фольклорних форм (прислів'я, приказки, промовки, загадки) у вихованні дітей К. Д. Ушинський визначав за формою і змістом: «За формою – це животрепетний вияв рідного слова, що вилетіло безпосередньо з його живого глибокого джерела – вічно юної душі народу, що вічно розвивається... За змістом важливі для початкового навчання тим, що в них, як у дзеркалі, відбилися народне життя з усіма своїми мальовничими особливостями» [244] В процесі пояснення дітям значення народних прислів'їв, приказок, можна легко ввести дитину в розуміння народного життя, бо прислів'ї, не зважаючи на те, що воно, за словами К. Д. Ушинського, «коротше за пташиний ніс» є дещо, що дитині слід зрозуміти, воно є маленькою розумовою задачею, яка цілком відповідає дитячим силам. Приказки, примовки, скоромовки, навіть, іноді позбавлені змісту, на думку автора, виховують у дітей естетичні почуття до звукових красот рідної мови; а загадки потрібні для того, щоб дати корисні вправи для розвитку інтелекту дитини, загадку К. Д. Ушинський називав «мальовничим описом предмета» [7, с. 245].

Ідею про те, що рідна мова повинна бути головним предметом у школі, бо саме рідною мовою дитина засвоює весь духовний досвід народу і було покладено в основу навчальних книг «Рідне слово» і «Дитячий світ».

У своїх творах учений приділяв особливу увагу етичним нормам, вихованню патріотичних почуттів у дітей. Практичний матеріал, забраний у книзі «Рідне слово», з успіхом може використовуватися сучасними педагогами для вирішування завдань виховання і розвитку в дітях любові до Батьківщини, почуття патріотизму, моральних та естетичних почуттів. К. Д. Ушинський на доступному і зрозумілому дітям матеріалі знайомить їх з природою і людьми рідного краю, показує героїчні епізоди з вітчизняної історії, формує в дітей уявлення про те, що трудовий народ є творцем духовних і матеріальних благ, захисником Вітчизни. Багато вміщено матеріалів, які сприяють вихованню в дітей моральних почуттів, зокрема чесності, правдивості, дружби, дисциплінованості, волі, поваги до старших. У розділі «Пори року» за порами року в оповіданнях, віршах, прислів'ях розкриваються явища живої та неживої природи, праця і побут людини, свята і звичаї народу.

До змісту книги «Рідне слово» ввійшла і низка творів, що описують звичаї тогочасної Малоросії (України). К. Д. Ушинський, який виріс у малоросійському середовищі, з великою повагою ставився до української культури, до народної педагогіки; знав і любив мову, поезію, звичаї українського народу; вважав, що південноросійська народна поезія дає невичерпний матеріал для розвитку найблагородніших і найніжніших почуттів у серці молодого покоління. У свої навчальні книги вчений включив низку творів з українського фольклору: українські народні казки («Страшна коза», «Ворона і рак»), а також побутові описи з

життя українського народу (обжинки в кінці літа, ходіння з вертепом і осипання всіх пшеницею під Новий рік, відвідання церкви на Трійцю з квітами та зеленими гілочками) та ін. На його думку, два, три українські слова, звичайно, не зіпсують справи, дитина ж іншої місцевості, прочитавши статейку, може порівняти те, що знає про своє свято, з тим, що прочитала в книзі [7, с. 257].

С. Жупанин досліджував проблему виховання естетичних почуттів засобами пейзажної лірики за матеріалами педагогічних праць К. Д. Ушинського [3]. За його словами, К. Д. Ушинський підкреслював нерозривну єдність естетичного і морального виховання засобами природи і пейзажної лірики. Рідна природа, її простори є першими вихователями, бо найдоступніші дитячому сприйманню і розумінню. К. Д. Ушинський називав природу «всерозвиваючою». У процесі ознайомлення з природою у дитини нагромаджується чуттєвий досвід як основа, першоджерело розумового, морального й естетичного розвитку [3].

Основними формами естетичного виховання засобами природи К. Д. Ушинський уважав екскурсії в поле, в гай, у сад, до річки, а також уроки на лоні природи, під час яких діти пізнають світ, красу і велич рідної землі. Він зазначав, що логіка природи є найдоступнішою і найкориснішою логікою для дітей, бо вони можуть побачити предмети і явища докільля в натурі, в певному просторі і часі, перевірити свої враження про прочитане в книзі. Головне завдання педагога Ушинський вбачав у тому, щоб навчити дітей спостерігати природу, помічати її красу, порівнювати, зіставляти її явища.

Саме природа є тим безпосереднім джерелом, яке впливає на виховання естетичних почуттів. Так, після подорожі по Швейцарії, після відвідування швейцарських шкіл, Ушинський писав: «... Непогано було б, якби й наших інститутів водили хоч двічі на рік куди-небудь за місто, а то та чи та за 10 років кращої пори, коли саме розвивається в людині любов до природи, що має такий чудовий вплив на розвиток людської душі, не побачить, навіть, польові квітки, не те що колосу жита. Природа є одним з наймогутніших агентів у

вихованні людини, і найдбайливіше виховання без участі цього агента завжди відгонитиме сухістю, однобічністю, неприємною штучністю. Бідолашна дитина, якщо вона зросла, не зірвавши польові квітки, не прим'явши на привілії зеленої трави! Ніколи вона не розвинеється з тією повнотою й свіжістю, до яких здатна душа людська: розвиток її завжди від гонитиме душною атмосферою замкнених будинків» [5, с. 49-50].

Ушинський вважав, що для виховання естетичних почуттів дитини багато можуть дати свята зими, весни, літа, осені. Вони приносять дітям радість, розкривають красу народних традицій, прилучають до народної поезії. Виховання без святковості Ушинський вважав тьмяним, сірим [3].

У вихованні почуттів, за К. Д. Ушинським, позитивним чинником виступає успіх і позитивні емоції, на що постійно звертав увагу вчений. «Треба, по можливості, писав він, робити навчання цікавим не тільки своїм внутрішнім змістом, що інколи й неможливо, але й легкістю успіху. Дуже часто саме впертість перемагається тим, що вихователь влаштовує навчання так, що й упертий ледар робить крок вперед, - такий цей крок легкий; успіх кількох таких кроків підбадьорює дитину, і вона починає робити кроки трохи важчі, тоді ще важчі і, нарешті, піде дуже бадьоро» [8, с. 337].

Педагог радив вихователям у процесі навчально-виховної роботи з тими, кого навчають, не забувати про виховання естетичних почуттів, свої поради він висловив таким чином: «Вихователь повинен користуватися всякою нагодою, щоб допомогти навчання закинути в душу дитини яке-небудь добре насіння й зв'язувати добре почуття з усякими уявленнями, з яким воно тільки може бути зв'язане. Такі нагоди безперестанно трапляються майже у всіх науках; але часто буває, що викладач не тільки не користується цією нагодою, але, навпаки, сам псує те добре або естетичне почуття, яке дає йому предмет» [8, с. 337].

Отже, вчення К. Д. Ушинського залишається актуальним і в наш час у період реформування і модернізації національного виховання, що передбачає розвиток моральних, естетичних почуттів, патріотизму і громадськості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасенко Е. О. Принцип емоційності навчання у працях К. Д. Ушинського / Е. О. Афанасенко. – Зб.: Педагогічні ідеї К. Д. Ушинського – К.: Вища школа, 1974.
2. Жупанин С. І. Художнє виховання засобами пейзажної лірики // С. І. Жупанин. – Зб.: Педагогічні ідеї К. Д. Ушинського. – К.: «Вища школа», 1974
3. Педагогічні ідеї К. Д. Ушинського. – К.: Вища школа, 1974
4. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори у 6-ти томах. – т.1 / К. Д. Ушинський, - К.: «Рад. школа», 1949.
5. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори у 6-ти томах. – т.2 / К. Д. Ушинський, - К.: «Рад. школа», 1949.
6. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори у 6-ти томах.- т.4 / К. Д. Ушинський. – К.: «Радянська школа», 1949
7. Ушинський К. Д. Рідне слово / К. Д. Ушинський. – Вибрані педагогічні твори. К.: «Радянська школа», 1949 р.
8. Ушинський К. Д. Вибрані твори. – т.6 / К. Д. Ушинський. – К.: «Радянська школа», 1949

Валентина Ивановна Мусиенко-Репская,
кандидат педагогических наук, доцент,
Одесская государственная музыкальная академия им. А. В. Неждановой,
ул. Новосельского 63, г. Одесса, Украина

ВОСПИТАНИЕ ЧУВСТВ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ К. Д. УШИНСКОГО

В статье рассмотрены вопросы воспитания чувств у воспитанников в педагогическом наследии К. Д. Ушинского. К. Д. Ушинский глубоко знал философию и методологию образования, был убежден, что фундаментом педагогики должны быть и философия, и психология. Рассматривая психологические основы педагогики он особое место уделял эмоционально-чувственной сфере, в частности воспитанию нравственных и эстетических чувств, высокой духовности личности и ее интеллекту. Ученый призывал воспитателей и учителей преодолевать отрицательные черты воспитанников и прививать им моральные нормы поведения, чувства национальной гордости, эстетические чувства. Ученый был убежден, что только воспитание высоконравственных чувств и чувства прекрасного могут развивать духовное начало в человеке средствами воспитания высших чувств у молодого поколения педагог называл родной язык, родную природу, малые жанры фольклора, художественную литературу, поэзию, народные традиции, обряды и национальные праздники. В его книгах «Родное слово» и «Детский мир» собраны лучшие произведения для детей, пословицы, загадки, как народные и многих авторов, так и написанные Ушинским.

Ключевые слова: К. Д. Ушинский, педагог, ученый, психологический фундамент; нравственные, эстетические, интеллектуальные чувства, национальное воспитание, воспитатели, учителя.

Valentina Musienko-Repskaya,
candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at
the Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music,
63, Novoselskogo Str., Odessa, Ukraine

BRINGING UP FEELINGS WITHIN PEDAGOGICAL HERITAGE OF K. D. USHYNKY

Some issues of bringing up students' feelings within K. D. Ushynsky's heritage are considered in the article. K. D. Ushynsky was deeply aware of Philosophy and Methods of education; he was convinced that the foundation of Pedagogy is to be both Philosophy and Psychology. When considering psychological fundamentals of Pedagogy, he paid great attention to emotional and sensuous spheres, to the development of moral and aesthetic feelings of highly spiritual personality as well as his / her intelligence, in particular.

The scientist appealed to educators and teachers so that they could overcome negative features of their pupils and instill moral norms of behaviour to them alongside with the feel of national pride, aesthetic feelings. The scientist was convinced that only education of moral feelings and sense of beauty could develop the spiritual principle in a human being by means of educating higher feelings of the young generation. The educator singled out native tongue, mother nature, small genres of folklore, fiction, poetry, folk traditions, rituals and national holidays. The best works intended for children, including proverbs, riddles, both created by folk as well as by Ushynsky and other authors, are collected in his books like "Native word" and "Children's world".

Key words: K. D. Ushynsky, pedagogue, scientist, psychological foundation, moral, aesthetic and intellectual feelings, national education, educators, teachers.

Подано до редакції: 1.01.2017 р.

Рекомендовано до друку: 10.01.2017 р.

Рецензент: д.пед.н., професор А. М. Богуш